

5. Внешнеторговая политика и конкурентоспособность Республики Беларусь / А.Е. Дайнеко [и др.] ; науч. ред. А.Е. Дайнеко ; Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т экономики. – Минск : Беларуская навука, 2014. – 228 с.

Роля органаў НКУС БССР у арганізацыі партызанскага руху на тэрыторыі Беларусі

Скрыба А.М., 2 курс гістарычнага факультэта, БДПУ;
наук. кір. – кандыдат гістарычных навук, дацэнт А.Ф.Вялікі, БДПУ

Адной з самых трагічных і адначасова гераічных старонак у гісторыі Беларусі з'яўляецца Вялікая Айчынная вайна. Па гэтай праблеме ўжо шмат напісана і апублікавана. Аднак з цягам часу адкрываюцца ўсё новыя і новыя старонкі Вялікай Айчынай вайны, якія мы павінны вывучаць і даследаваць, бо без ведання сваіх гістарычных каранёў мы губляем права лічыць сябе сапраўднымі грамадзянамі сваёй краіны.

Адна з тэм, якая раней не вельмі актыўна асвятлялася ў навуковай літаратуры, – роля органаў дзяржаўнай бяспекі ў арганізацыі партызанскіх атрадаў на Беларусі. У айчынай гісторыяграфіі гэта пытанне да апошніх часоў заставалася малавывучаным. Згодна з афіцыйнай ідэалогіяй СССР савецкі народ пад кіраўніцтвам Камуністычнай партыі самастойна падняўся на барацьбу з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. У СССР не дапускалася думкі аб тым, што партызанскі рух арганізоўваўся кім-небудзь, акрамя Камуністычнай партыі.

У 1990-я г. сталі вядомымі дакументы аб дзейнасці НКУС, якія па розных прычынах былі недаступнымі для вывучэння. Гэта дало магчымасць правесці дасканалыя даследаванні аб дзейнасці органаў дзяржаўнай бяспекі падчас Вялікай Айчынай вайны, адысці ад многіх ранейшых поглядаў і ацэнак.

Стварэнне партызанскіх атрадаў пачалося задоўга да пачатку вайны, бо маладая Савецкая дзяржава не мела яшчэ моцнай арміі. К канцу 1929 года падрыхтоўка кадраў партызанскага руху была завершана. Пачалі арганізоўваць невялікія атрады, дыверсійныя і арганізатарскія групы. Кіраўніцтвам кожнага атрада займаўся штаб, у састаў якога ўваходзілі вопытныя людзі ў вядзенні партызанскай вайны. Гэта былі такія людзі, як С.А. Ваўпшасаў, В.З. Корж, С.А. Макарэвіч, К.П. Арлоўскі, А.М. Рабцэвіч, А.К. Спрогіс. Большасць з іх былі кадравымі супрацоўнікамі органаў дзяржаўнай бяспекі [1, 74].

Аднак, у 1937 – 1939 гг у вынікі рэпрэсіі сістэма падрыхтоўкі партызанскіх атрадаў была загублена. Такім чынам, з пачаткам Вялікай Айчынай вайны праца па падрыхтоўцы партызанскага руху пачалася амаль з нуля.

Органы НКУС адыгралі вядучую ролю ў стварэнні і распаўсюджванні партызанскага руху на Беларусі, арганізацыі атрадаў і дыверсійных груп напачатку вайны. Так, на тэрыторыі БССР з ліку супрацоўнікаў НКДБ і НКУС, а таксама курсантаў міжкраёвых школ амаль з першых дзён вайны фарміраваліся партызанскія атрады ў раёнах, якія былі часткова занятыя праціўнікамі і прылягалі да фронтавой паласы. Ужо да 26 чэрвеня 1941 года (за тры сутак) было сфарміравана 14 партызанскіх атрадаў агульнай колькасцю 1162 чалавека (з іх 539 – работнікі НКУС) [1, 75]. У НКУС засталіся перадавенныя распрацоўкі і метадыкі, якія і выкарыстоўваліся імі для падрыхтоўкі кадраў. Яны аказалі значную дапамогу ў арганізацыі партызанскага руху. Робатнікі НКУС удзельнічалі ў падборы камандных кадраў, арганізацыі разведкі, узаемадзеяння з іншымі атрадамі, закладцы баз і т. д.

Адначасова з ліку кіруючага аператыўнага саставу НКДБ і партыйных работнікаў сфарміравалі 10 арганізатарскіх груп па 8-9 чалавек кожная. Іх адпраўлялі ў сельскія раёны Палескай, Віцебскай, Мінскай і Гомельскай абласцей для арганізацыі работы па стварэнні партызанскіх атрадаў, узначаліць якія прадлісвалася кіруючым аператыўным або партыйным работнікам. Асноўны ўпор у сваёй дзейнасці яны рабілі на вынішчэнне жывой сілы і тэхнікі ворага.

Кіраўніцтва краіны бачыла неабходнасць як мага хутчэй арганізаваць партызанскі рух на акупіраванай тэрыторыі. Своеасаблівым заклікам сталі дэрэктыва СНК СССР і ЦК УКП(б) партыйным і савецкім арганізацыям прыфронтавых абласцей ад 29 чэрвеня 1941 года і пастанаўленне ЦК УКП(б) “Аб арганізацыі барацьбы ў тыле германскіх войскаў” ад 18 ліпеня 1941 года. Апошняе вызначала выключную ролю органаў дзяржаўнай бяспекі ў арганізацыі і распаўсюджванні партызанскага руху, у арганізацыі баявых дружын і дыверсійных груп, кіраўніцтва якімі ўскладвалася на НКУС і НКДБ.

Падтрымліваючы насельніцтва ў жаданні ўдзельнічаць у барацьбе супраць ворага, мясцовыя партыйныя і савецкія органы стваралі партызанскія атрады і групы. Камандзірамі некаторых зацверджалі супрацоўнікаў НКУС. Напрыклад, Петрыкаўскі партызанскі атрад з колькасцю ў 45 чалавек узначаліў операўпаўнамоцаны РА НКУС В.І.Гардзіенка [4, 292].

Значнай крыніцай стварэння і папаўнення партызанскіх атрадаў з'яўляліся знішчальныя батальёны. Іх дзейнасць была сур'ёзнай школай ваеннага майстэрства. Многія байцы-знішчальнікі пераходзілі да партызанскіх метадаў барацьбы. Так, пасля акупацыі Любанскага раёна знішчальны батальён з 55 удзельнікамі, узначалены малодшым лейтэнантам міліцыі М.Я.Ермаковічам,

пераўтварыўся ў партызанскі атрад, куды ўвайшоў увесь асабовы састаў Любанскага РА НКУС [4, 293].

Згодна з дырэктыўнымі пастановамі ў краіне ўжо з самага пачатку вайны ствараліся арганізацыйныя, дыверсійныя групы і атрады, што зсылаліся на акупіраваную тэрыторыю Беларусі. У іх склад уваходзілі партыйныя і савецкія работнікі, супрацоўнікі органаў унутраных спраў, міліцыі, НКУС і іншых добраахвотнікаў. Так, спецыяльным рашэннем ЦК КП(б)Б у ліпені 1941 г. было сфарміравана 28 спецыяльных дыверсійных груп з агульнай колькасцю да 1000 чалавек [4, 294]. Адна група звычайна налічвала 30-50 чалавек. Аднак, яна хутка вырастала за кошт ўключэння мясцовага насельніцтва. У Любанскі раён была накіравана група з 16 чалавек пад кіраўніцтвам інспектара міліцыі М.І.Буглака. Вельмі хутка яна разраслася да партызанскага атрады, якому было нададзена імя Е.Д.Гарбачова, работніка НКУС, які загінуў у студзені 1942 года [4, 295].

У сувязі з ростам партызанскага руху, для паляпшэння якасці кіраўніцтва брыгадамі і атрадамі, пастанавленнем ДКА ў верасні 1942 года быў створаны Беларускі штаб партызанскага руху (БШПР). На кіруючыя ў ім пасты былі назначаны 18 супрацоўнікаў унутраных органаў [4, 296].

Значны ўклад у развіццё партызанскага руху ўнеслі арганізацыйныя групы, якія былі падначалены работнікам унутраных спраў І.Ф.Арцеменка, Г.М.Ланіным, Г.А.Архіпцам, А.І.Бабковым, П.Г.Коласам, І.І.Сяргейчыкам і др. Гэтыя работнікі НКУС аказалі вялікі ўплыў на разшырэнне барацьбы на акупіраванай тэрыторыі [4, 296].

У самым пачатку вайны па загаду НКУС СССР была сфарміравана Асобная мотастралковая брыгада асобага назначэння (АМСБАН). Яна стала своесаблівым вучэбным цэнтрам па падрыхтоўцы разведчыкаў і падрыўнікоў. Камандаванне брыгады фарміравала спецыяльныя групы для дзеянняў у тыле ворага. У іх састаў уваходзілі работнікі НКУС, пагранічнікі, спартсмены.

З састава АМСБАН падчас вайны было накіравана на захопленую ворагам тэрыторыю больш як 200 такіх груп агульнай колькасцю больш за 7 тысяч чалавек. Работнікі НКУС састаўлялі асноўную масу такіх оператыўных груп, як "Наватары", "Родныя", "Артур", "Авангард", "Сокалы", "Алімп", "Слаўны" і другіх, што дзейнічалі на акупіраванай тэрыторыі Беларусі [4, 298].

Аднак, вельмі хутка актыўнасць гэтых атрадаў пачала зніжацца. Былі выяўлены памылкі, дапушчаныя пры арганізацыі брыгад. Гэта тлумачыцца тым, што большасць атрадаў поўнаасцю складалася з супрацоўнікаў НКУС і міліцыі. Перад імі стаяла задача – заставацца на акупіраванай ворагам тэрыторыі. Яны не былі забяспечаны грамадзянскім і цёплым адзеннем, дастатковым узбраеннем. Не была створана харчовая база, не ўстаноўлена сувязь з партыйна-савецкім актывам, не наладжана сувязь і камандавання з атрадам. Усё гэта адмоўна адбівалася на дзейнасці АМСБАН. У далейшым партызанскія атрады такога тыпу ў Палескай, Пінскай, Віцебскай і Гомельскай абласцях фарміраваліся з ліку мясцовага актыву, але пад кіраўніцтвам супрацоўнікаў РА НКУС.

Работнікам органаў унутраных спраў належыць важная роля ў арганізацыі разведкі і контрразведкі ў тыле нямецка-фашыстскіх войск. Узначаліўшы партызанскую разведку і контрразведку на розных узроўнях, супрацоўнікі НКУС аказалі вялікую дапамогу партызанскім фарміраванням у зрыве задум нацыстаў па падрыў партызанскага руху знутры. Толькі да канца 1942 года імі было выкрыта і знішчана больш за 100 фашыстскіх агентаў, якія былі засланы ў партызанскія зоны, атрады і брыгады [1, 90].

Такім чынам, прыведзеныя факты сведчаць аб актыўным удзеле супрацоўнікаў НКУС у стварэнні, пашырэнні і вядзенні партызанскай барацьбы ў тыле воражых войск. Па дадзеных Беларускага штаба партызанскага руху, на тэрыторыі рэспублікі ў партызанскіх злучэннях з ворагам змагалася 1858 супрацоўнікаў НКУС, НКДБ і міліцыі. Яны былі ўцягнуты ў партызанскі рух, у першую чаргу, з прычыны неабходнасці барацьбы [4, 299].

Аналіз дзейнасці партызанскіх атрадаў сведчыць аб тым, што яны фарміраваліся рознымі ведамствамі. Але асобую ролю ў гэтым адыгралі органы дзяржаўнай бяспекі. Гэта паказвае памылковае думкі, што партызанскія атрады ствараліся партыйным і савецкім кіраўніцтвам. Стварэнне партызанскіх атрадаў супрацоўнікамі НКУС абумоўлена таксама і тым, што яны валодалі тэарэтычнымі і практычнымі ведамі, неабходнымі для вядзення паспяховай партызанскай барацьбы.

Літаратура

1. Боярский, В.И. Партизанская война: История утерянных возможностей / В.И. Боярский. – М., 2001. – 304 с.
2. Коваленя, А.А. Беларусь в годы Великой Отечественной войны, 1941 – 1945 гг. / А.А. Коваленя и др. – НАН Беларуси, Институт истории НАН Беларуси. – М, 2005. –540 с.
3. Новік, Я.К. Гісторыя Беларусі: падручнік: у 2 ч. Ч. 2. Люты 1917 г. – 2004 г. / Я.К. Новік. – М., 2006 – 472с.
4. Партизанское движение в Беларуси и его роль в разгроме фашистских захватчиков в 1941–1944 годах: материалы Международной научно-практической конференции (Минск, 25–26 июня 2009 г.) / Национальная академия наук Беларуси, Институт истории, Министерство обороны Республики Беларусь; редкол.: М.В.Мясникович (пред.) [и др.]. – Минск: Беларуская навука, 2009. – 494 с.